گۆڕانەکانی ململانێی شیعە و کاریگەرییان لەسەر نەخشەی سیاسی عێراق

20-04-2021

نووسەرەکان

عەلی مەعمووری

کورتە : گۆڕەپانی سیاسی شیعە لە عێراقی پاش رووخانی رژێمی بەعسدا پێشهاتی دیاری بەخۆیەوە بینی وهێشتاش، بە رێگەی کارلێکردنی نێوخۆیی (لەناو گوتاری سیاسی شیعەدا) و کارلێکی دەرەکی (کارلێکردنەکانی لەگەڵ رەوتە سیاسییەکانی دیکە لە وڵاتدا) لە چوارچێوەی پێشهاتە سیاسییەکان کە لەم وڵاتە روودەدەن، لە گۆڕاندایە.

گۆڕەپانی سیاسی شیعە لە عێراقی پاش رووخانی رژێمی بەعسدا پێشهاتی دیاری بەخۆیەوە بینی وهێشتاش، بە رێگەی کارلێکردنی نێوخۆیی (لەناو گوتاری سیاسی شیعەدا) و کارلێکی دەرەکی (کارلێکردنەکانی لەگەڵ رەوتە سیاسییەکانی دیکە لە وڵاتدا) لە چوارچێوەی پێشهاتە سیاسییەکان کە لەم وڵاتە روودەدەن، لە گۆڕاندایە.

گوتاری سیاسی شیعە پێش 2003

سیستەمە دەسەڵاتدارەکانی سەردەمەکانی پێش 2003 ـ لە دروستبوونی عێراقی نوێوە تاوەکو رووخانی بەعس ـ ئایدیۆلۆجیای سیاسی عەلمانییان پەیڕەو دەکرد، بەتایبەت دیوی نەتەوەیی بەهەموو شێوەکانی و دیوی سۆسیالیستی بەهەموو جۆرەکانییەوە، کە هەموویان لە سڕینەوەی ناسنامەی ئایینی لە گوتاری سیاسی دەسەڵاتدا هاوبەش بوون. ئەم سیستەمانە لە یەکخستنی ناسنامە ئایینیە کاریگەرەکان لە وڵاتدا لە چوارچێوەی گوتاری سیاسی عەلمانیدا شکستیان هێنا. نەیانتوانی سیستەمێکی سیاسی گشتگیر دروستبکەن کە تێیدا هەموو چینەکان لەگەڵ پاراستنی تایبەتمەندیی ئایینی و نەتەوەیی تایبەت بە خۆیان، هەست بە بەشداربوون بکەن. ئەمەش بووە هۆی شکستهێنانی پرۆژەی بە عەلمانیکردن لە کۆمەڵگەی عێراقدا، چونکە پشتگوێخستنی سیاسی کە زۆر لە پێکهاتە و نەتەوە جیاجیاکان بەدەستییەوە ناڵاندیان، لەپاڵ نەبوونی ئازادیی ئایینی و رۆشنبیریی، وای لێکردن زیاتر نوقمی ناسنامەی پێکهاتەیی و نەتەوەیی تایبەت بە خۆیان بن. ئەوان بەدوای گوتارێکی سیاسیدا دەگەڕان کە لە رووی ئایینی و نەتەوەییەوە نوێنەرایەتییان بکات.

فاکتەری پێشوو بووە هۆی دروستبوونی گوتارێکی سیاسی شیعە کە گرێدراوی ناسنامەی ئایینی شیعە بێت. ئەمەش خێرا کرایە دەرەوەی پرۆسەی سیاسی، بۆیە وەك بەشێکی گەورەی ئۆپۆزیسیۆنی سیاسی پێش 2003ی لێهات. ئەوەشی هاوکار بوو لە بڵاوکردنەوەی ئەمە، سەرکوتکردنی ئازادیە ئایینییەکان لەلایەن رژێمەکانی پێشوو بوو کە بووە هۆی دروستبوونی هەستی پەراوێزخستن و ستەمی مێژوویی لای شیعە، ئەمە پاڵنەریان بوو بۆ ئەوەی لە دیدێکی پێکهاتەییەوە داوای شایستەی سیاسی خۆیان لە بەشداربوون لە دەسەڵات بکەن.

دوای ئەوەی کلیلی سەرەکی دەوڵەت درا بەوان، حیزبە شیعییەکان کاتێك دووچاری ئاستەنگەکانی دروستکردنی دەوڵەت بوون، لە خەونی پێش 2003 بەئاگاهاتنەوە. ئەوکات ئاگاداربوونەوە کەوا تێڕوانینەکانی ئیسلامی سیاسیی شیعە وەک ویلایەتی فەقی و شوورا و ئەوانی دیکە بۆ واقیعی دەسەڵاتی سیاسی نوێ لە عێراق گونجاو نین. ئەمەش ناچاریکردن رەوتێکی پراگماتی پەیڕەو بکەن کە زۆرجار بە ئاراستەی ماکیاڤیلی سیاسی دەچوو، واتە تاکە ئامانجی هێشتنەوەی دەسەڵات بوو لە دەستی شیعە. لە راستیشدا بۆ هێشتنەوەی دەسەڵات لە دەستی حیزبە سیاسییەکانی شیعە بوو کە خۆیان بە تاکە نوێنەری یاسایی شیعە لە عێراق دەبینن. لەم روانگەوە، رکابەریی سیاسی لەنێوان حیزبە شیعەکان دەستیپێکرد و بووە هۆی دروستبوونی ژینگەیەکی نادروست بۆ هاوپەیمانییە دەرەکییەکان لەگەڵ کورد و سوننە، کە لەسەر بناغە و رێوشوێنی جێگیر بنیات نەنران، بەڵکو ئامانجی کورتخایەنی بۆ دەستگرتن بە دەسەڵات و دوورخستنەوەی رکابەرەکان هەبوو.

هاوپەیمانیی ناجێگیر و لاواز پاش 2003

لایەنە سیاسییەکانی عێراق هاتنە سەر داروپەردووی دەوڵەتێکی تێکشکێنراو و پارچەپارچەکراو. دوای رووخانی دوایین دیواری لەسەر دەستی هێزەکانی ئەمریکا لە نیسانی 2003، ئەوان بۆ نەخشەڕێگایەک دەگەڕان بۆ بنیاتنانی دەوڵەتێکی دیموکراسی نوێ کە لە رۆژانی درێژی ئۆپۆزیسیۆنبووندا زۆر خەونیان پێوە بینیبوو. ئەوکات رێککەوتنە سیاسییەکان تەنیا چوارچێوەی گشتی بوون و هاوپەیمانیی راستەقینەیان لەسەر بنەمای بەرنامە و پلانی راستەقینە لێ درووست نەبوو. چونکە کۆبوونەوەکانی ئۆپۆزیسیۆن لە لەندەن و باکووری عێراق تەنیا پلانی گشتییان بەردەست خست، کە دوای وەرگرتنی دەسەڵات خێرا هەڵوەشان. کاتێک لایەنە کوردییەکان لە خەمی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانیاندا بوون، سوننە بە وریایی و ترسی پەراوێزخستنیان لە پرۆسەی سیاسی هەڵسوکەوتیان دەکرد کە پێشتر پێگەیەکی باشیان تێیدا هەبوو. لەنێوان ئەمە و ئەوەدا، حیزبە شیعەکان لە دەستنیشانکردنی سیاسەتێکی روون بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقی نوێ سەرلێشێواو بوون، لەکاتێکدا بەهۆی واقیعی دیمۆگرافییانەوە زۆرترین پشکیان تێدا هەبوو.

هێشتا سەرلێشێواوی لە جووڵەی لایەنە شیعەکاندا زاڵە کە پاڵنەری سەرەکی هاپەیمانێتییەکانیان لە پاراستنی شایستەی سیاسی بۆ پێکهاتەی شیعە تێنەپەڕیوە. بەهەمان شێوە هاپەیمانێتییە دەرەکییەکان لەگەڵ حیزبە کوردی و سوننییەکان، لە راستیی دابەشکردنی دەستکەوتی سیاسی لەگەڵیاندا تێنەپەڕیوە. لە کاتێکدا هاپەیمانێتییە سیاسییەکان لە سیستمە جێگیرەکاندا هاوبەشییان لە ئامانجەکان و بەرنامەکان و پلانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا هەیە و تەنیا گرێدراوی دابەشکردنی دەسەڵات لە نێوانیاندا نییە.

لایەنە شیعە کاریگەرەکان

نەجەف:

مەرجەعییەتی شیعە لە دروستکردنی سیاسەت لە عێراقی پاش 2003 دا رۆڵێکی سەرەکی گێڕا. رۆڵی ئەو تەنیا ئاراستەکردنی شەقامی شیعە نەبوو، بەڵکو بەپێچەوانەوە نەجەف بە نوێنەرایەتی سەید عەلی سیستانی گوتارێکی نیشتمانیی گشتگیری پەیڕەو کرد. ئەو بەتایبەت بۆ شیعە نەدەدوا و گوتاری خۆی تایبەت نەکرد بە پرسی شیعە، بەڵکو گوتارەکانی پرسە گشتییەکانی وڵاتیان گرتەوە. لە هەمان کاتدا مەرجەعییەت لایەنەکانی شیعەی راهێنا بۆ ئەوەی بە هاوبەشی لەگەڵ ئەوانی دیکەدا رۆڵێکی نیشتمانپەروەرانە بگێڕن. ئەو هەموو هەوڵێکی دا بۆ پێکهێنانی لیستێکی نیشتمانیی گشتگیر، هەموو شیعە و سوننە لە یەک هاوپەیمانیدا کۆبکاتەوە و نوێنەرایەتی هەموو پێکهاتەکانی عێراق بکات لە ناوچەکانی ناوەڕاست و باشوور، دانی بە تایبەتمەندیی کوردیشدا نا بۆ ئەوەی بە هاوپەیمانییەکی تایبەت بەخۆیان لە هەڵبژاردن بەشداربن، بەهەمان شێوەیە بۆ کەمینە ئایینی و نەتەوەییەکان. نەجەف تەواو ئاگاداری مەترسییەکانی سەرهەڵدانی هەر ململانێیەکی تایفی بوو لە وڵاتدا، هەر لەم روانگەوە جەختیکردەوە لەسەر پێویستی پێکهێنانی هاوپەیمانییەکی گشتگیر کە شیعە و سوننە پێکەوە کۆبکاتەوە، بەڵام هەوڵەکە شکستی هێنا بەهۆی شکستهێنانی شیعە لە لەخۆگرتنی سوننە و بەشدارنەبوونی بەشێک لە لایەنەکانی سوننە لە پرۆسەی سیاسیی ئەوکات. لە کۆتاییدا ئەنجامەکە ئەوە بووکە هاوپەیمانیی نیشتمانیی عێراقی تەنیا لە شیعە پێکهات، سوننەش چەند هاوپەیمانییەکی سیاسی دیکەی پێکهێنا، ئەمەش وایکرد دۆخی عێراق بەرەو پشکپشکێنە لەسەر بنەمای دابەشکردنی تایەفی بڕوات.

مەرجەعییەت بەردەوام بوو لە هەوڵەکانی بۆ راهێنانی لایەنە شیعەکان لەسەر کاری سیاسی لە روانگەی نیشتمانییەوە، تەنانەت دۆخەکە پاڵی پێوە نا بۆ ئەوەی دەرگاکانی بەڕووی حیزبە سیاسییە شیعەکاندا دابخات، ئەو ناڕەزایەتی خۆی بەرامبەر هەڵسوکەوتی تایفی لای بەشێک لەو لایەنانە دەربڕی کە لەپاڵ تێوەگلانیان لە کاری گەندەڵیی گەورە، سۆزی نانیشتمانییان بۆ هێزی هەرێمی هەیە.

لە کۆتاییدا و لە ناڕەزایەتییەکانی ئەمدواییە، مەرجەعییەت لە کۆمەڵێک گوتاری هەینی لە زاری هەردوو وتەبێژە فەرمییەکەیەوە بە بەرزترین ئاستی راشکاوی گوزارشتی لە هەڵوێستی سیاسی خۆی کرد. گوتارەکان سەرنجیاندایە سەر ئەوەی کە مەرجەعییەت پرەنسیپی خاوەنداریێتی گەل لە هەر لایەنێکەوە بێ رەتدەکاتەوە، جەختیشی لەسەر پێویستی پێدانی بڕیار لە سەرەتا و کۆتاییدا بە گەل بە رێگەی رێکارە دیموکراسییەکان کرد. سەرەڕای ئەوەی گوتارەکان و هەوڵەکانی مەرجەعییەت ئەنجامی تەواویان نەبوو، بەڵام بە رێگەی پاڵپشتیکردنی بەردەوامی بزووتنەوەی ناڕەزایەتییەکان گوتارێکی سیاسی نیشتمانییان لە عێراق بەدیهێنا.

سیستانی دیدی سیاسی خۆی لەژێر ناونیشانی "دەوڵەتی مەدەنی" کۆکردەوە کە ئەمە پێگەیشتووترین بەرهەمی هزری سیاسی شیعەیە لە نەجەف، لە لایەک لەسەر بنەمای کولتووری سیاسی تەقلیدی لە نەجەف دروستکراوە و لە لایەکی دیکەش، دژی تیۆری ویلایەتی فەقیهە کە نەجەف دژبەرێتی. ئەزموونە یەک لە دوای یەکەکانی مامەڵەی وەلی فەقی لەگەڵ دەوڵەت لە ئێران لەوەتەی هاوبەشیی سوڵتان و فەقیە لە سەردەمی سەفەویدا تاوەکو رۆڵی چاودێریی فەقی لە سەردەمی مەشرووتە تا دەگاتە دەستگرتنی فەقی بەسەر دەسەڵاتی رەها لە کۆماری ئیسلامیدا، لە ساتی رووخانی دەوڵەت لە ساڵی 2003وە ئەزموون و تاقیکردنەوەی کەڵەکەبوو بوون بۆ نەجەف بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ دۆخی سیاسی.

پرۆژەی دەوڵەتی مەدەنی بە پێشهات و کەڵەکەبوونی مێژوویی لە حەوزەی نەجەف بنیاتنرا. دیارترینیان بریتییە لە دیدی شێخ محەممەد حوسێن نائینی لە کتێبەکەیدا "تەنزیهولئومە وە تەنبیهولمیلە"، کە لە سەردەمی شۆڕشی دەستووریی لە ئێران بڵاویکردەوە، تێیدا رای وایە پێویستە دەسەڵاتی زۆردار کە خۆی لە شادا دەبینییەوە، بە رێگەی پێدانی رۆڵ بە نوێنەرایەتی گەل سنووردار بکرێت. ئەمەش بە وەرچەرخانێکی گەورە هەژمار دەکرێ، چونکە هەوڵەکانی پێشووی فەقیهەکانی شیعە بە ئاراستەی سنووردارکردنی دەسەڵاتی شا بوون، لە سەردەمی سەفەوی بەملاوە رۆڵی سیاسی فەقیهەکانیان لە ئێران گەورەتر کرد.

دیدی سیاسی تەقلیدی شیعە پشت بە تێڕوانینێکی راستەقینە بۆ سیاسەت دەبەستێ، چونکە جەختدەکاتەوە لەسەر ئەوەی کە سیاسەت لە خودی خۆیدا پارێزراو نییە لە هەڵەکردن و هەر کەسێک تووشی بێ عاباکەی پیس دەکات، بۆیە باشترە خۆی لە راستەوخۆ تێکەڵبوونی بپارێزێ و رۆڵی چاودێریی کەمتری هەبێ.

ئەزموونی دەسەڵاتی ئیسلامی لە ئێران پێگەیشتن و تێگەیشتنی پێشکەشی دیدی سیاسی تەقلیدیی شیعە کرد کە تێکەڵی ئەم ئەزموونە نەبوو. بەهۆی گومانی باوەڕداری لە رەوایی هەوڵێکی هاوشێوەی ئەمە، بەڵکو رۆڵی بینەری چاودێر و رەخنەگری گێڕا، چ لە خودی ئێران بێ یان لە دەرەوەی.

دیارترین بەرهەمی ئەم چاودێرییە رەخنەگرانە لە میراتی شێخ محەممەد مەهدی شەمسەدین، زانای لوبنانیە کە لە رووی فیقهییەوە لە قوتابخانەی خوئی لە نەجەف پێگەیشتووە. محەممەد مەهدی شەمسەدین لە چەند بڵاوکراوەیەکیدا تیۆرە سیاسییەکەی ئامادە کرد کە دیارترینیان بریتییە لە "سیستمی دەسەڵاتداریی و کارگێری لە ئیسلامدا" و "ویلایەتی میللەت لەسەر خۆی بەرامبەر سیستەمی گشتیی ویلایەتی فەقیە". ئەم تیۆرەش بە کردار بەواتای پێدانی سیستەمی دەسەڵاتە بە خودی گەل و رەتکردنەوەی هەر ویلایەتێکی فەقیە لە پرسی دەسەڵاتداریدا.

لە ئەزموونێکی هاوشێوەدا، شێخ مەهدی حائیری یەزدی، کە کوڕی دامەزرێنەری حەوزەی قوم شێخ عەبدولکەریم حائیری یەزدیە، گەیشتە تیۆری وەکالەت لە پێناسەکردنی ناوەڕۆکی دەسەڵات. چونکە سیستەمی دەسەڵات لە دیدی ئەودا تەنیا کارکردنە لەسەر بەڕێوەبردنی کاروباری گەل بەوەکالەت لەبری خودی گەل، ئەمەش واتا بەشێکە لە بازنەی ئەقڵی کرداری گۆڕاو، کە لە دەرەوەی بڕیارە خوداوەندییە رەها و نەگۆڕەکان هەژمار دەکرێ.

ئەزموونی کرداریی سیستانیش بە تەواوکەری ئەم رێڕەوە هەژمار دەکرێ، چەند خوێندکارێکی ئەم قوتابخانەیە دەڵێن ئەم ئەزموونە پشتی بە بنەمای ویلایەتی مرۆڤ لەسەر خۆی بەستووە و ویلایەتی فەقیە و ئەوانی دیکە لەسەر گەل رەتدەکاتەوە. لەم روانگەیەوە، مامەڵەی سیستانی لەگەڵ دۆخی سیاسی لە رۆڵی چاودێریکردن دەرنەچوو کە لە هەر دامەزراوەیەکی گشتیی کۆمەڵایەتی چاوەڕوان دەکرێت. بەمەش عاباکەی خۆی لە پیسبوون بەهۆی تێکەڵبوونی راستەوخۆ پاراست، هاوکات هەلی بۆ گەل رەخساند لەسەرخۆ و بە قۆناغ لە چوارچێوەی پرۆسەی سیاسی تەواودا پێبگات.

سیستانی لە مامەڵەیدا لەگەڵ سیاسەت لە عێراق کرداری بوو، ئەو ویستی پرۆسەیەکی درێژخایەنی بنیاتنان بنێ بۆ دەنگدەری عێراقی کە بە رێگەی کەڵەکەبوونی ئەزموونەکانی هەڵبژاردن دەتوانێ لە بنیاتنانی دەوڵەتێکی دیموکراسیی کارادا بەشداربێت. سیستانی سەبارەت بە ئایندەی عێراقی دوای رووخانی رژێمی سەدام لە خەیاڵی ساختەدا نەدەژیا؛ وەک ئەوەی کە لای زۆر لە سیمبولەکانی ئۆپۆزیسیۆن روویدا، تەنانەت کەنعان مەکییە لە کتێبەکەیدا "فیتنە" بە روونی و بە وردی باسی ئەم خەیاڵە و نەمانی قۆناخ بەقۆناخی دەکات لای ئەوانەی کە پێشوازییان لە رووخانی رژێمی سەدام کرد.

هەرچەندە هێشتا زووە بۆ بڕیاردان لەبارەی شکستهێنانی ئەزموونەکەی سیستانی لە عێراق، بەڵام ئەو ئاستەنگە گەورانەی کە رووبەڕووی ئەم ئەزموونە بوونەوە وایانکرد ئەو شکستە بە ئەستەم ببینرێ. رەنگە میراتی سیستانی وەک بەشێک لە مێژووی سیاسی شیعە بمێنێتەوە بەبێ ئەوەی جێبەجێ بکرێ، بەڵام لە کۆتاییدا بە پێشکەوتنێکی گرنگ لە میراتی سیاسی ئیسلامی بەشێوەیەکی گشتیی و میراتی شیعە بەتایبەتی هەژمار دەکرێ.

حیزبە شیعەکان:

ئەم حیزبانە بە هەموو پێکهاتە و دژبەرییەکانیان، گوتاری ئیسلامی سیاسی شیعەیان پەیڕەوکرد، چونکە هەرسێ رێچکەی سەرەکی حیزبە سیاسییە شیعەکان، لە حیزبی دەعوە و ئەنجوومەنی باڵا و رەوتی سەدر سەر بە پرۆژەی ئیسلامی سیاسین، سەر بە پرۆژەی ئیسلامیی محەممەد باقر سەدرن. ئەم سێ رەوتە لەگەڵ لقە جیاجیاکانیان لەسەر بنەمای پرۆژەی سیاسی محەممەد باقر سەدر بۆ دامەزراندنی دەسەڵاتی ئیسلامی لە عێراق، لە پرۆسەی سیاسی عێراقی پاش 2003 دا بەشداربوون. هەڵبەت جیاوازی لە لێکدانەوەیان بۆ پرۆژەکە هەبوو. دەعوە لە بیرۆکەی شووراوە دەستیپێکرد، کەچی ئەنجوومەن و رەوتی سەدر پرەنسیپی ویلایەتی فەقیهیان پەیڕەو کرد.

ساتی رووخان شۆکێکی گەورە بوو بۆ ئۆپۆزیسیۆنی ئیسلامیی دژبەری رژێمی سەدام کە بە تایبەتی بریتی بوو لەو سێ رەوتەی پێشتر باسکران، چونکە بیر لەوە نەدەکرایەوە رۆژێک رژێم دەڕووخێ و بەرپرسیارێتی دروستکردنی سیستەمێکی سیاسی نوێ بەوان دەسپێردرێت. لەناکاو ئۆپۆزیسیۆنی ئیسلامی لە لاوازترین قۆناخی مێژوویی خۆیدا لە دەسەڵات بەشداربوو، بەرپرسیارێتی دروستکردنی سیستەمی جێگرەوەشیان لەئەستۆ گرت.

ئەوان لەناکاو بەئاگاهاتنەوە لەوەی تیۆرە سیاسییە کۆنەکانیان کە باقرییەکان خستوویانەتە بەردەست و سەدر و دواتر حەکیم باسیان کردووە، بۆ عێراقی پاش سەدام لە ئاستی پێویست نییە و پێویستە شتێکی نوێ دروستبکرێ کە لای ئەوان نەبوو. تەنانەت سەرکردە سیاسی و ئایینییە ماندوو و پەرتەکانیشیان بەدرێژایی دەیەکانی دەربەدەری توانای دروستکردنی ئەوەیان نەبوو. بەڵام هەمووان لە کۆتاییدا بەهۆی دۆخەکە ناچاربوون دەستبەرداری خەونەکانی ئیسلامی سیاسی بن و پەنا بۆ سیاسەتی واقیعی و پراگماتی ببەن و میراتی ئیسلامییان لە دوای خۆیان جێبهێڵن، بەبێ ئەوەی بوێرن بە فەرمی دەستبەرداربوونیان لەو میراتە رابگەیەنن.

حیزبە سیاسییە شیعەکان لە کاتی کاری سیاسی، چ پێش ساڵی 2003 و چ دواتر، لە دامەزراندنی گوتار و رەوتی عەلمانی نیشتمانیدا

سەرکەوتوو نەبوون، هەرچەندە گوتار و هەڵسوکەوتی دامەزراوەی ئایینی لە نەجەف بناغە و پەیڕەوی نائایینی پێشکەش کرد کە دەکرا پێشبکەوێ و بە ڕێگەی حیزبە سیاسییە شیعەکان پێشکەش بکرێ، ئەوەش بەشێوەی جۆرێک لە عەلمانییەتی هاوسۆزی ئایینداری کە سنووری تایەفە و ئایینزا ببەزێنێ.

حیزبە سیاسییە شیعەکان لە دۆزینەوەی جەماوەری جێگیر و سەقامگیر بۆ خۆیان شکستیان هێنا. ڕەنگە باشترینیان لەم ڕووەوە ڕەوتی سەدر بێت کە جۆرێک لە هەژموونی کۆمەڵایەتی لەنێو چینێکی دیاریکراوی خەڵکدا هەیە، هەرچەندە ئەم هەژموونەش بە درێژایی کات بەرەو داکشان چووە. بەڵام ئەو حیزبانەی لە دەرەوە هاتن وەک ئەنجوومەنی باڵا و حیزبی دەعوە، تەنیا پشتیان بە میراتی مێژوویی خۆیان بەست و سەرەڕای تێپەڕبوونی 17 ساڵ بەسەر بەشداربوونیان لە پرۆسەی سیاسی لە عێراق، لە دۆزینەوەی پێگەی جەماوەریی ڕاستەقینە بۆ خۆیان سەرکەوتوو نەبوون.

لە ڕاستیدا حیزبە شیعەکان لە دۆزینەوەی دامەزراوەی حیزبی ڕاستەقینە شکستیان هێنا و ئەوان وەک مافیای سیاسی و ئابووری مانەوە کە سەرچاوەی داراییان و شێوازی کارکردنی ڕێکخستنیان و ڕێکارەکانی بڕیاردانیان هیچی دیار نییە.

گرووپە چەکدارەکان:

ڕەنگە دیارترین بەرهەمی سیاسیی شیعە لە پاش ساڵی 2003 سەرهەڵدانی گرووپە چەکدارەکان بێ کە بە چڕی و فراوانی لە هەموو ناوچەکانی شیعە بڵاوبوونەوە. بابەتەکە بە سوپای مەهدی دەستیپێکرد کە لە ئامێزی قوتابخانەی محەممەد سەدر، یەکێک لە دیارترین ڕەوتەکانی ئیسلامی سیاسی شیعە، سەریهەڵدا. دەسەڵاتی ئێران خێرا سوپای مەهدی لەئامێزگرت و لە ململانێی لەگەڵ ئەمریکییەکان لە عێراق بەکاریهێنا. هاوکات دەسەڵاتی ئێران کاری بۆ بەرهەمهێنانی دەیان میلیشیای دیکە لەناو سوپای مەهدی کرد کە دیارترینیان عەسائیبی ئەهلی حەقە. هەروەها کاری بۆ دامەزراندنی میلیشیای دیکەی وەک کەتائیبی حیزبوڵڵا و سەرایای خوراسانی کرد.

لە کاتی شەڕی دژی ڕێکخراوی داعش، دەسەڵاتی ئێران لە یەکخستنی ئەو گرووپە نافەرمییانە لەژێر ناونیشانێکی فەرمی و لەژێر چەتری حەشدی شەعبی سەرکەوتوو بوو، ئەمە هەلێکی بۆ ڕەخساند بۆ فراوانکردنی هەژموونی ئەمنی و سیاسی خۆی لە ناوچەکانی شیعە لە عێراق کە دواتر بەرەو ناوچەکانی سوننە، ئەوانەی لە دەستی داعش ڕزگارکرابوون، فراوانی کرد. ئەوەش دوای ئەوەی ئەو میلیشیایانە لەو ناوچانە جێگیر بوون. میلیشیاکان بە ڕێگەی سەپاندنی سەقامگیری بەدرێژایی هێڵەکە کە بەغدا بە سووریاوە دەبەستێتەوە، بە ڕێگەی ناوچەکانی سوننە لە باکوور لە سەڵاحەدین و نەینەوا، هێڵی ستراتیژیی نێوان تاران و کەناراوەکانی دەریای ناوەڕاستیان پاراست. هەروەها توانییان بە قۆناخ بواری کاری خۆیان فراوان بکەن بۆ ئەوەی ببنە هێزی سیاسی. لە هەڵبژاردنەکاندا بەشداربوون و توانییان لەنێو دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکاردا ناوچەی دەسەڵات بەدەستبهێنن.

هەژموونی میلیشیا شیعەکان کە ژمارەیان لە چەند ساڵی ڕابردوودا گەیشتە زیاتر لە 50 گرووپ، لە بواری ئەمنی و سیاسی و تەنانەت ئابووری لە سەردەمی عادل عەبدولمەهدیی سەرۆکوەزیراندا گەیشتە لوتکە، چونکە ئەو هەلی بۆ ڕەخساندن بۆ ئەوەی هەموو بوارەکانی دەوڵەت کۆنترۆڵ بکەن. تەنانەت کاریان بۆ دەرەوەی عێراق لە سووریا و یەمەن فراوان کرد. ئەوان هەروەها لە دروستکردنی دەوڵەتی قووڵ لە عێراق بەشداربوون کە شانبەشانی دەوڵەتی فەرمی لە هەموو بوارە ئەمنی و سیاسی و ئابوورییەکاندا کار دەکات.

بەڵام لەم دواییەدا کوژرانی قاسم سولەیمانی و ئەبومەهدی موهەندیس کاریگەری لەسەر میلیشیاکان هەبوو، چونکە هەردوو سەرکردەکە لە یەکخستنی گرووپەکاندا ڕۆڵی دەزووی تەسبیحیان دەگێڕا. بۆیە کوژرانیان بووە هۆی پەرتەوازەبوون و لاوازبوونیان. لە هەمانکاتدا بزووتنەوەی نارەزایەتییەکانی ئەمدواییە و تۆمەتە زۆرەکان دژی میلیشیاکان کە دەگوترێ خۆپێشاندانەکانیان سەرکوت کردووە، تارادەیەکی زۆر کاریگەری نەرێنی لەسەر هەژموونی گرووپە چەکدارە شیعەکان هەبوو.

لەپاڵ هەموو ئەمانەدا، سیستانی کاری بۆ لاوازکردنی میلیشیاکانی دەرەوەی دەسەڵاتی دەوڵەت و هاندانی گرووپەکان کرد بۆ ئەوەی پابەندی دەسەڵاتی دەوڵەت بن و سەر بە فەرماندەیی فەرمی دەوڵەتی عێراق بن. سیستانی بەدرێژایی ساڵانی ڕابردوو خۆی لە بەکارهێنانی وشەی حەشدی شەعبی بەدوورگرت ، بەڵکو لەبری ئەوە وشەی خۆبەخشەکانی بەکارهێنا. ئەمە بەو واتایە سیستانی هێزەکانی حەشد تەنیا وەک خۆبەخش دەبینێ کە هاوکاریی هێزە ئەمنییە فەرمییەکان دەکەن، نەک لە چوارچێوەی ڕێکخستنێکی فەرمی هاوشێوەی هێزە ئەمنییە فەرمییەکان بن لە سوپا و پۆلیس و ئەوانی دیکە. لە دوایین پێشهاتیشدا، چوار گرووپی حەشدی شەعبی کە ناسراون بەوەی سەر بە سیستانین، پەنایان بۆ سەرۆکوەزیران برد و داوایان لێکرد بچنە ژێر فەرمانی ئەو وەک فەرماندەی گشتیی هێزە چەکدارەکان، بەمە ئەوان لەژێر چەتری حەشدی شەعبی دەرچوون کە هێزەکانی نزیک لە ئێران بەسەریدا زاڵن.

لە کۆتاییدا ئایندەی سەقامگیری لە عێراق بەندە بە توانای دەوڵەتی عێراق بۆ سەپاندنی دەسەڵاتی خۆی بەسەر هەموو گرووپە

سەربازییە کاراکان و ڕێکخستنەوەیان لە چوارچێوەی دامەزراوەی سەربازیی پیشەگەری سەر بە دەسەڵاتی سیاسی لە وڵاتدا.

بزووتنەوە ناڕەزاییەکان:

بزووتنەوە ناڕەزاییەکانی ئەمدواییە بە کەڵەکەبووەکانییەوە لە ساڵانی ڕابردوو، هێزێکی کۆمەڵایەتی کارایە کە ناکرێ لەنێو سیاسەتی عێراق بەتایبەت لەنێو شیعەدا پشتگوێ بخرێت. چونکە زۆربەی ئەم بزووتنەوانە بەهۆی چەند هۆکارێکەوە کە زۆربەیان دەرهاوێشتەی سیاسەتی دەسەڵاتدارانن لەو ناوچانە، بەراورد بە ناوچەکانی سوننە و کورد لەو ناوچانە درووستبوو کە زۆرینە شیعەن. ئەم بزووتنەوەی ناڕەزاییە لە چوارچێوەی سەدان دامەزراوەی کۆمەڵگەی مەدەنی و گردبوونەوەی گەورەی گەنجاندا گەڵاڵە بوو کە توانییان خۆیان لەناو کۆمەڵگەی شیعە و بەتایبەت لەنێو نەوەی نوێدا ڕێکبخەن. ئەو نەوەیەی سەر بە ئایدیۆلۆجیا نەتەوەیی و ئایینییەکانی پێشوو نییە و لەژێر کاریگەریی ڕۆشنبیریی جیهانگەرایی نوێدایە.

دەرئەنجام

لە کۆتاییدا هەموو لایەنە کاراکان کە پێشتر باسکران، بە کارلێکردنی جیاجیایان ئایندەی دۆخی سیاسی لە ناوچەکانی شیعە لە عێراق دیاریدەکەن، ئەمەش کاریگەریی دیاری لەسەر ناوچەکانی دیکەی عێراق دەبێت. ئەگەر لایەنە نیشتمانییەکان لە چوارچێوەی ئەم بازنەیە بتوانن لایەنەکانی سەر بە ئەجێندا سیاسییە هەرێمییەکان کۆنترۆڵ بکەن، ئەوا عێراق سەقامگیریی سیاسی بەخۆیەوە دەبینێ و لە سایەیدا شیعە ڕۆڵی سەرەکی لە درووستکردن و پاراستنیدا دەگێڕن، چونکە ئەوان زۆرینەن، بەڵام ئەگەر ڕەوتی بەرامبەر سەربکەوێ، ئەوا لێکترازانی فراوان لەنێو شیعە ڕوودەدات، پاڵ بە لایەنە کوردییەکان و سوننەکانەوە دەنێ زیاتر لە دەوڵەتی عێراق دووربکەونەوە و بەپێی توانا بەدوای دۆزینەوەی دۆخێکی سیاسی جیا لە بەغدا بگەڕێن تا ناوچەکانیان لە کاریگەریی ململانێ و ناسەقامگیریی بەردەوام لەنێو ناوچەکانی شیعە و لەگەڵ دراوسێ هەرێمی و عەرەبییەکانیان دووربخەنەوە. بۆیە چەند ساڵی کەمی داهاتوو وەڵامی ئەم پرسیارە دەدەنەوە کە ئاخۆ لایەنەکانی شیعە دەتوانن ڕێڕەوەکە بگۆڕن بەرەو بەهێزکردنی عێراق و پاراستنی ڕۆڵی دیاری خۆیان لە عێراقدا یان وڵات بەرەو ململانێی زیاتر و دابەشبوون دەبەن کە دەکرێ هزری عێراقیی یەکگرتوو لەناوببەن و هەژموونی ئەوان لەم وڵاتە و هەموو ناوچەکە کەمبکەنەوە.